

İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî Romanı Üzerine **Upon İsmet Kırdar's Novel Hacı Bektaş Velî**

Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI*
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Hacı Bektaş Velî'nin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişi ve Anadolu'da birliği, bütünlüğü sağlamasından sonra Sulucakarahöyük'ü merkez alarak kurduğu ve geliştirdiği Bektaşilik, metinlerarasılık bağlamında ve Hacı Bektaş Velî'nin temsili tip olarak sunulması maksadıyla edebî eserlere konu olur. İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî adlı çizgi romanı da bu eserlerden biridir. Burada inceleyeceğimiz roman önce romanın unsurları bakımından değerlendirilecektir. Hacı Bektaş Velî romanı, tip, menkıbevi hayat, tarihsel, milliyetçilik, Bektaşilik ve toplumsal hafıza öğeleri bakımından zengindir. Buna göre, Hacı Bektaş Veli, yüceltilmiş tipin içerisinde yer alan "veli tipi" özelliği taşır. Onun menkıbevi hayatı ile romandaki hayatı ve tarih ile romandaki tarih arasında gerçeklik yönünden yakın bir ilişki vardır. Hacı Bektaş Velî romanında Türk-İslam şuuruna sahip Hacı Bektaş Veli portresi çizilir. Bektaşilik düşüncesinin çeşitli öğelerine de yer veren eser, toplumsal hafıza bakımından Hacı Bektaş Velî'nin toplum içerisindeki yerini belirtir. Bu makalenin amacı hem romanı okuyucuya tanıtmak hem de Bektaşilik unsurlarının edebi eser bağlamındaki işleniş tarzını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, roman, tip, milliyetçilik, toplumsal hafıza.

Abstract

Bektaşilik, which was established in Sulucakarahöyük as the central and improved by Hacı Bektaş Veli after his coming from Central Asia to Anatolia and providing unity and integrity in Anatolia, has been a subject matter to the literary work in the context of intertextuality and in order to presented a representative type of Hacı Bektaş Veli. İsmet Kırdar's comic book, is one of these works. In Hacı Bektaş Velî, character types, legendary life, historical aspect, nationalism, Bektaşilik, and collective memory are abundant. According to this, Hacı Bektaş Veli, conveys features of an exalted "veli type," which is among idealized types. There are proximal connections between his legendary life and his life in the novel and between the official history and the history in the novel. In the novel Hacı Bektaş Velî, Hacı Bektaş Veli is portrayed as a figure that have Turkish-İslamic consciousness. The novel, which includes various elements of Bektaşilik, also indicates Hacı Bektaş Veli's position in the society in terms of collective memory. Therefore, the aim of this article is both to introduce a less known novel and to analyze elements of Bektaşilik with respect to literary appreciation.

Key Words: Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, novel, idealized type, nationalism, collective memory.

* Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail : sogukomerogullari@gantep.edu.tr

Giriş

17. yüzyılda ticaretin gelişmesiyle birçok ülkede kurulmaya başlanan panayırlarda dikkat çeken mesleklerden biri olan, kilisede kullanılan ve okuma yazma bilmeyen insanların din eğitimini tamamlamak için uygulanan yöntemle benzeyen "resim anlatıcı"lığı, resim ile kurgu tekniğini birleştirerek çizgi romanın temelini oluşturur. Metinle ilişkili resimler üzerine kurulu ve eğlence amaçlı kaleme alınan çizgi roman, Goethe ile iletişim aracına dönüşür. Kitap içinde kullanılan resimler metinle birlikte hareket etmeye başlar. 1920-1925 yılları arasında çizgi roman gelişerek yeni bir sanat biçimine dönüşürken önem arz eden konu "sevimli küçük şeylerle mutlu olan aile"dir. 1920'lerin sonunda "serüven" konulu çizgi romanlar yaygınlaşır ve ilk çizgi roman dergisi Japonya'da çıkar. Amerika'nın liderliğini sürdürdüğü 1940'lı yıllarda, çizgi roman sosyal ve kültürel yönden ele alınır. 1950'li yıllarda Amerika'daki yetenekli çizerlerin ölmesinden ya da çizmeyi bırakmasından dolayı, Amerika çizgi roman sahasında liderliğini kaybeder. 1960-1980 yılları arasında çizgi roman dergileri Avrupa'da büyük bir gelişme gösterir (Ölçer, 2006: 32-36).

Türkiye'de Abdullah Ziya Kozanoğlu, öykü ve senaryolarıyla Türk çizgi romanının kurucusu sayılabilir. Genelde 1920'li yılların resmî ideolojisine bağlı olarak din işlerinin devlet işlerinden ayrılması, bu dönem çizgi romanının temel konusunu oluşturur. İlk zamanlarda eğlenceyi ön plana alan Türk çizgi romanı, 1950'li yıllarda kurgusunu "tarihe, geçmişe ve geleceğe" yönlendirir. Bu dönemde günceli yakalama peşinde koşan çizgi roman, iktidarı eleştirmeyi kendine amaç edinir. Ancak DP'nin vaat ettiği reformları gerçekleştirme karikatürü sınırlayan bir obje olur. 1960'lı yıllarda DP'nin iktidardan düşmesi üzerine karikatürçüler tarihî çizgi romanlar konusuna yönelir. 1970'li yıllarda serüven ve mizahî tarzda olmak üzere çizgi roman iki koldan ilerler. Serüven bantları daha çok gerçekçi düzlemde meydana getirilirken, mizahî olanlar güldürü unsuru öncülünde hayat bulur (Ölçer, 2006: 37-44).

İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî romanı çizgi roman türünde kaleme alınır. Türk edebiyatında Hacı Bektaş Veli üzerine yazılan roman sayısının çok az olmasından dolayı eser, doğal olarak belirgin bir öneme sahip olur. Ayrıca çizgi roman şeklinde yazılmış olması da çocuklara Hacı Bektaş Veli felsefesinin hoşgörü ve milliyetçilik anlayışını hem görsel hem de düşünsel yönden verme amacı taşır. Ayrıca birçok türü bulunan romanın, Bir yazarın başka bir kişinin doğumundan ölümüne kadar hayatını konu edindiği roman türüdür. Romancı, gerçekten yaşamış birinin hayatını hem gerçek bilgi ve belgelere bağlı olarak hem de roman kurgusu içerisinde veren (Çetin, 2005: 233). yaşamöyküsel türü İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî romanına uygundur. Roman, Hacı Bektaş Veli'nin menkıbevi hayatını konu alır. Makaledeki amaç, hem romanı şahıs, zaman mekân unsurları açısından tanıtmak hem de Bektaşilik olgusu içerisinde Hacı Bektaş Veli'nin yerini belirtmektir.

Anlatıcı ve İçerik

İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî romanındaki her şeyi bilen "tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı" romanın bütününe, kişilerin ruh dünyalarına, zamanın öncesi ve sonrasına sahip bir bilinç özelliği taşır (Çetin, 2005: 106-107). Hacı Bektaş Velî'nin hayatını konu alan romanda, söz konusu anlatıcının her şeyi bilme özelliği doğal olarak bulunur. "Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı"nın vasfı olan anlatma, aktarma ya da gösterme (Çetin, 2005: 108) yöntemleriyle olan biten her şeyi anlatması Hacı Bektaş Velî romanının anlatıcı karakteristiğinin temelinde yer alır. Özellikle Hacı Bektaş Velî'nin pınar başında oturması esnasında çocukluğunu ve Anadolu'ya gelişini hatırlaması buna örnektir. "Az sonra oturduğu yerden geçenleri anasını, babasını, çocukluğunu göz yaşları arasında hatırladı" (s. 25). Yazar burada Hacı Bektaş Velî'nin düşündüklerini bize anlatması yönüyle "tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı"nın romanda varlığını kanıtlanmış olur. Diğer taraftan onun aklından geçenleri belirtmede aktarma yöntemini kullanır. "Vaktimiz az, işimiz çok, dün gibi bugün de iyi olmamızı sağla Rabbim" (s. 25) ifadesinde roman kişinin kendi kendisiyle konuştuğu görülür. Ayrıca,

- I. Kişi: Bakın binbir renkli bir bulut üstümüze geliyor.
- II. Kişi: Oh.. Daha fazla bakamıyorum. Ohh! Ohhh!..
- III. Kişi: Oh Allahım sen bizi koru! Bizi affet! (s. 26).

Yukarıdaki metinde "tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı" gösterme yöntemiyle hem dışarıdan olayları izler hem de konuşmaları duyar. Ayrıca kişilerin iç dünyalarına nüfuz ederek ne düşündüklerini anlatır. Bu özellikler, İsmet Kırdar'ın Hacı Bektaş Velî romanında "tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı"nın kullanıldığına delalet eder.

Romanda içerik unsurları, konu izlek, tez, zaman, mekân, kişiler kadrosunu kapsar. Hacı Bektaş Velî romanının konusu, Hacı Bektaş Velî'nin hayatı, izleği ise, Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatını okura sunmaktır. Metindeki tez, Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatını okurlara tanıtmak üzere kuruludur. Romanda kullanılan nesnel zamanın "İlk gelip sürüleriyle Anadolu'nun çeşitli kentlerini işgal eden Moğol Tarhanları yeni kuvvetler gelmedikçe hareket etmekten çok çekiniyorlardı." (s. 117) ifadesine bağlı olarak 13. yüzyılda yaşanan Moğol istilası dönemine rastladığı görülür. Mekân olarak genelde açık mekânların az da olsa kapalı mekânların romanda kullanıldığı dikkati çeker. Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelirken geçtiği orman, daha sonra çocukluğunu düşündüğü Pınarbaşı mekân olarak kullanılır. Doğumu ve çocukluğuna geçince doğal olarak, Nişabur (s. 38), Horasan (s. 27) romana mekân olarak girer. Nişabur halkı, fakir olarak tanıtılır. Horasan ve Horasan'a bağlı Yesi şehri, Hoca Ahmed Yesevî'nin dergâhının bulunduğu yer olmasından dolayı romana dâhil olur. "Gece Horasan'ın üstüne çökmüş, Hoca Ahmed Yesevî'nin Yesi şehrindeki zaviyesinde ata ocağı tekrar canlandırılmıştı. Çıtır çıtır yanan ateş avluyu aydınlatmış geceye kafa tutuyordu." (s. 73).

Hoca Ahmed Yesevî'nin emriyle Horasan'dan Anadolu'ya gönderilen Hacı Bektaş Velî'nin yolda uğradığı yerler de romandaki açık mekânlardır. İlk olarak Necef'e gelen Hacı Bektaş Velî, sırasıyla Mekke, Medine, Kudüs, Şam ve Halep'te konaklar. Sonra Rum diyarına yaklaşan Hacı Bektaş Velî, bir çölü geçer ve Toros Dağlarına ulaşır. Doğal olarak bu mekânlar da romana giren açık mekânlar olur. Sulucakarahöyük yolunu bulmaya çalışan Hacı Bektaş Velî, oraya vasıl olmasıyla, Sulucakarahöyük de romana açık mekân olarak girer. Hacı Bektaş Velî'nin doğduğu ev, Lokman Parende'nin dergâhı romanda dikkati çeken ilk kapalı mekânlardır. Dergâhla ilgili olarak verilen bilgi şöyledir. "Bu çok yaşlı ve bilgün Lokman Parende'yi Divan odasından parmaklıkları aydınlatan kuvvetli ışık huzmeleri çok korkuttu.. İçeriye dinlemeye çalıştı. (s. 34). Daha sonra Hoca Ahmed Yesevî'nin Dergâhı ilk önce isim olarak tanıtılır (s. 62). Ancak, bu dergâhın çevresinde yeşil bir koruluğun olduğu da belirtilir (s. 69). Dergâhın divanını ise, iki soluk mum ışığı aydınlatmaktadır (s. 72). Üçüncü kapalı mekân ise, Sulucakarahöyük'te hanımı Fatma Bacı'nın evidir. Romanda mekân unsuru sadece fon görevi görmektedir. Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya yürüyerek geldiği için, yolda geçtiği yerler sadece isim olarak belirtilir. Ayrıca, daha sonra açıklanacağı gibi, roman "çizgi roman" olduğu için mekânlar resimlerle gösterildiğinden, kelimelerle tasvir yoluna ihtiyaç duyulmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Kişiler Kadrosu

Romanın ana öğelerinden biri olan kişiler kadrosu, romanda bazen özne bazen de nesne olarak yer alırlar (Çetin, 2005: 142). Romanın merkezî kişisi Hacı Bektaş Velî'dir. Hacı Bektaş Velî romanda yüceltilmiş tip olarak kullanılır. Tip, temsilcisi olduğu sosyal grubun medeniyet, kültür ve dünya görüşünün sisteme kavuşturulduğu kişidir (Çetin, 2005: 147). Romanda Hacı Bektaş Velî tipi, tipin temel özelliklerinden olan "romancının o grubu görüş biçimi, bakış açısına göre değerlendirmesi ve o tipi nasıl takdim ettiği" (Çetin, 2005: 148) görüşüne yakın bir özellik taşır. İsmet Kırdar, Hacı Bektaş Velî'yi kendi bakış açısına göre değerlendirirken, inceleme kitaplarında geçen menkıbevi Hacı Bektaş Velî tipine sadık kalır.

Yüceltilmiş tip, yazarın ana izleğe bağlı olarak biçimlendirdiği kusursuz tiptir ve ileriye dönük mutlulukların, iyiliklerin, güzelliklerin başarıların hâkim olduğu dünyayı kurmak için misyon yüklenmiş kişidir (Çetin, 2005: 150). Romandaki Hacı Bektaş Velî tipi buna uygun bir özellik taşır. Romanda Hacı Bektaş Velî'ye yardımcı kişiler olarak, onun doğduğu köyün imamı, babası İbrahim-üs-Sanî, annesi Hatem Hatun, Lokman Parende, Hoca Ahmed Yesevî, İclal Hatun (Hacı Bektaş Velî'nin halası), Fatma Bacı (Hacı Bektaş Velî'nin hanımı), Nurettin (Hacı Bektaş Velî'nin kayınpederi), Rum erenleri, Seyit Mahmut Hayrani ve Taptuk Emre, Selçuklu Beyi Orhan, Moğollardan Buğa, Sema Sultan, Selçuklu Sultanı, Yunus Emre görülür.

Anlatma Yöntemi ve Öğeleri

Bu bölüm kurgulama tekniği ve öğeleri ile dil ve üslup bahsini kapsar. İlk kısım olan kurgulama tekniği ve öğeleri, romanın adını, özetini, olay örgüsünü, olay bütünlüğünü, gerilim unsurlarını, sonunu, bölümlendirmesini, olay unsurunun kaynağı ve niteliğini, olay unsurunun önemini, metinlerarası ilişkilerini ve roman türünü kapsar (Çetin, 2005: 6-7). Bunlardan romanın adı olan Hacı Bektaş Velî, Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatını anlatmasından dolayı verilmiştir.

Roman, Hacı Bektaş Velî'nin Sulucakarahöyük'e gelmesiyle başlar. Gelişini fark eden insanlar, onun bulunduğu yerde yeşil, nurlu bir ışık görürler. Yanına bir imam gelir ve onu bulduğundan dolayı çok mutlu olur. Sonra bir pınar başında çocukluğunu hatırlar. Roman böylece geriye dönüş tekniğiyle Hacı Bektaş Velî'nin doğumundan başlayarak hayatını anlatır. Babası İbrahim-üs-Sanî onun adını Mehmet koyar. Annesi Hatem Hatun, onu doğururken vefat eder. Babası onu, eğitim için Lokman Parende'nin yanına verir. Hacı Bektaş Veli, Lokman Parende'nin yanında belirli bir süre kaldıktan sonra hocası tarafından Hoca Ahmed Yesevî'nin yanına gönderilir. Hoca Ahmed Yesevî'nin yanında eğitimi tamamlanan Hacı Bektaş Veli, irşad amacıyla Anadolu'ya gelir. Anadolu'da birçok belde geçtikten sonra Sulucakarahöyük'te Fatma isimli hanımla tanışır, evlenir ve onun evine yerleşir. Bu dönemden sonra Anadolu'daki bütün tarikat liderlerini çevresinde toplar. Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya geldiği dönemde Moğol istilası vardır. Moğol istilası bitince tekrar dergâhına dönen Bektaş, irşada kaldığı yerden devam eder. Roman onun sonraki dönemlerde nasıl yaşatıldığını ifade eden şu bölümle biter:

"Hacı Bektâş Velî'nin sırlı destanı böylece sürmüş, başı sonu olmiyan zaman içinde, Bektaş Velî bu dünyada bir eyyam karar eden ululardan olmuştı. Sır gelip yine sır gitmişti, Tekbirlediği Yeniçeri ocağı yıllar sonra ruh bulmuş, güçlenmiş, cennet kapılarını kendilerini aşan Ulu Resûl'un emrini gerçekleştirmişti. İlim ve hak yolundan şaşmadıkçada yıkılmamıştı. bu güzel teşekkür tarihinde Hacı Bektaş Velî her zaman mevcut olmuştı." (s. 132).

Hacı Bektaş Velî romanında olaylar Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelişiyile başlar. Sonra onun bir pınarın başında oturup, çocukluğunu hatırlamasıyla yani geriye dönüş tekniğiyle sürer. Bu şekilde birbirine bağlanan roman unsurları, daha sonra Hacı Bektaş Velî'nin evlenmesi ve Sulucakarahöyük'e yerleşmesiyle devam eder.

Metnin olay bütünlüğü ise, arayış yolculuğu kalıbıyla okuyucuya sunulur. Arayış yolculuğu kalıbı, mitoslar, destanlar, masallar, halk hikâyeleri gibi geleneksel Doğu edebiyatlarında eskiden beri var olan kurgu sistemidir. Romanın buna uygun olduğu kitabın sonunda geçen "Hacı Bektaş Velî'nin sırlı destanı" (s. 132) ifadesinden anlaşılır. Temel öğeleri ise, isteme, ayrılış, mücadele, buluş ve geri dönüştür. Hacı Bektaş Velî romanında ise, isteme unsuru, çocukluğundan gençliğine kadar Allah ve millet menfaatlerine kendini adayan Hacı Bektaş Veli etrafında şekillenir. Ayrılış evresinde ise, yine aynı olgulara ve hocası olan Hoca Ahmed Yesevî'nin isteğine bağlı olarak Anadolu'ya doğru yola çıkar. Mücadele evresinde, Hacı Bektaş Velî'nin Rum diyarına

gelmeden önce her türlü insan zaafından temizlenmek istemesi bu dönemin başlangıcıdır. Anadolu'ya gelirken çölde kum fırtınasına yakalanması mücadele döneminin ikinci evresidir. "Nihayet Hacı Bektaş Velî günlerden sonra çölleri bakir tepeleri ardında bıraktı... sarp tepelerle çevrili Toros'lara tırmanıp yoluna devam etti. Artık Yesevî Pirînin sözü ruh bulmuş Rum-u diyara ayak basmıştı." (s. 84) ifadeleri mücadele evresinin üçüncü dönemidir. Anadolu'ya gelip Sulucakarahöyük'e ulaşınca tüm erenleri bir araya getirme evresi mücadele evresinin dördüncü evresidir. Onun buradaki meşakkatleri, Hayrani ve Taptuk Emre'yi yanında olmaları için ikna çabalarıyla açıklanır. Dördüncü evre olan buluş ve dönüş aşamasından sadece buluş aşaması Hacı Bektaş Velî romanında gerçekleşir. Anadolu'daki bütün erenleri toplar, bölgede irşadi gerçekleştirir ve adı yıllar boyunca yaşar.

Romandaki gerilim unsurları çatışmalar ve düşümlerdir. Geleneksel anlatı türlerinde tek bir dünya görüşü hâkim olduğu için bu tür çatışmalara pek rastlanmaz (Çetin, 2005: 201). Ancak Hacı Bektaş Velî romanında çeşitli çatışmalara yer verildiği olur. Bunlardan ilki Hacı Bektaş Velî'nin çocukken şeytanla yaşadığı çatışmadır. Şeytan, cadı kılığında onu hak yolundan ayırmaya çalışsa da, bunu başaramaz. "Ne yaparsa yapsın önüne çıkan bu İblis'ten Bektaş bir zerre dahi korkmamakta ona karşı Hakkı savunmaktadır." (s. 47) ifadesi çatışmayı açıkça gösterir. Bunu kendi ruh dünyasında yaşadığı için bir "iç çatışma" olsa da, "İblis"le çatıştığı için bunu "doğüstü güçlerle çatışma" olarak da değerlendirmek mümkündür. Sosyal bir özellik taşıyan ikinci çatışma, ilk olarak Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'daki erenlerce, daha sonra da Hayranî tarafından kabullenilmemesiyle ortaya çıkar. "Bektaşın neler yaptığını seyretmeye bile dayanamayan Rum erenleri korku korkuyla yanıyordu. Gece gündüz kurtuluş çaresi araştırıyorlar birbirlerinin fikirlerini alıyorlardı. Artık etekleri tutuşmuş telaştaydılar." (s. 93) ifadesi Anadolu'daki erenlerle Hacı Bektaş Velî'nin çatışmasını doğrular. Hayranî'nin bir aslanın üzerinde Sulucakarahöyük'e gelmesi, bunun üzerine Hacı Bektaş Velî'nin kayaları yerinden kaldırması ikinci çatışmaya örnektir. Hayranî'nin Hacı Bektaş Velî'nin Allah katındaki üstünlüğünün nereden geldiğini sorgulamak için bunu yapması ve Anadolu erenlerinin güçlerinin ellerinden gitme korkusu "kişilikler arası ve çıkar çatışması"na karşılık gelir. Düşüm unsurundaki merak ettirme metodu, Hacı Bektaş Velî'nin kayboluşu ve bulunma süreci, Anadolu'ya ulaşması, Anadolu'daki diğer erenlerle yaşadığı çatışmalarda kullanılır. Romanın sonuç kısmı ise, Hacı Bektaş Velî'nin amaçlarını yerine getirmesi bağlamında tamamlanmış son olarak ortaya çıkar. Ancak, onun destanının sürmesi ve her zaman yaşatılacak olması noktasında "ucu açık son" olarak da görülebilir.

Olay unsurunun kaynağı, Hacı Bektaş Velî'nin hayatı olduğundan romanın oluşum süreci, metinlerarası ilişkiler bağlamında düşünülmelidir. Kristeva, metinlerarasılığı "Her metin bir alıntılar mozağı üzerine kuruludur, her metin, bir başka metnin sindirilmesi (Absorption) ve dönüşümü'dür (Transformation)" şeklinde tanımlar. Kristeva metinden "kültüre dayalı geniş metni" anlar (Aytaç 2003: 209-210). Metinlerarasılıkta bazı anlatılar bilinçli olarak herhangi bir halk masalından veya efsaneden modern nitelikler kazandırılarak vücuda gelir. Burada yazar daha önceki metni olduğu gibi hikâye

etmek yerine kendi yaklaşımı ile yeniden oluşturur. Yani metinler Türk edebiyatı özelinde birçok kültürel katmandan beslenebildikleri gibi halk edebiyatından da beslenir. Bu bağlamda folklor muhafaza edilerek bir tür yapı malzemesi biçiminde sanat eserlerinde kullanılır (Günay 2003: 190-191; Macit 2005: 21). Hacı Bektaş Velî romanı, Türk edebiyatının kültürel katmanlarından faydalanma metoduna yakın bir özellik taşır. Türk kültürünün özgün şahsiyetlerinden olan Hacı Bektaş Veli, İsmet Kırdar'ın romanıyla sanat eserlerinde kullanılarak, yazarın bakış açısı noktasında okuyucuya sunulur. Ancak, genelde Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatına sadık kalındığı gözden uzak tutulmamalıdır. Aynen aktarma metodu da romanda kullanılır:

"Esirgeyen, yargılıyan Allah adıyla. Esirgeyen, yargılayan ceza günü egemeni bulunan âlemlerin Rabbi olan..." (s. 34). "Bilirsiniz hocam, isminizi taşıyan ulu Lokman sûresinde de Râbbim şöyle buyurur.. Bir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Bir kimse nerede öleceğini bilmez." (s. 56).

Hacı Bektaş Velî'nin tarihten alınması ve menkıbevi hayatına bağlı bir şekilde Hacı Bektaş Velî romanında anlatılması, eseri, tür olarak tarihî roman kategorisine dâhil eder. Eser, şekil olarak ise, çizgi romandır.

Roman dili, romancının şahsî tasarruflarıyla kendine özgü bir biçimde ürettiği bir dildir (Çetin, 2005: 258). Hacı Bektaş Velî romanında konuşma dili veya sade Türkçe kullanılır. Ancak bazen eski Türkçe kelimelerden, asker yerine "Çeri"ye (s. 119), Cehennem yerine "tuma"ya (s. 119), casus yerine "çaşıt"a (s. 121), silah yerine "pusat"a (s. 126) yer verilir. Eser, şekil olarak "çizgi roman" olduğu için sahneleme tekniğine bağlı olarak karşılıklı konuşmalara bolca yer verildiği görülür. Bir yazarın kendine özgü tutumu ve söyleyiş biçimi olarak tanımlanan üslûp (Çetin, 2005: 272) bakımından Hacı Bektaş Velî romanı, yalın üslûpla yazılmıştır.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin Tip Özellikleri

Cins, tür, numune, örnek anlamlarına gelen tip, belirli insanların hayat karşısında almış oldukları tavırlara ve hâkim temayüllerine göre dâhil edilebilecekleri gruptur. Soyutlamaya gitmek suretiyle oluşturulan tipte, kendi dışında bir şeyi temsil etme içgüdüğü ortaya çıkar. Bu kişilerde hâkimlik, ihtiraslılık ve ortak bir kişilik söz konusudur (Çetin, 2005: 147-149; Kaplan, 2002: 462; Moran, 2004: 149-150; Tekin, 2002: 98). Tiplerin birçok çeşidi olsa da konumuzla ilgili olanı, yüceltilmiş tip veya idealize tip olarak adlandırılan yazarın oluşturduğu mükemmel tiptir. Çeşitli değerleri olan ve bu değerler uğruna fedakârlıklarda bulunabilen bir kişilik özelliği gösteren yüceltilmiş tip, kendinden önce toplumsal fenomenleri, fikrini veya yönettiği kişileri düşünür. Özellikle tarihî romanlarda destanî kahraman kimliğiyle ön plana çıkan yüceltilmiş tip, tanrılaştırılır ve kendisine insanüstü güçler atfedilir (Çetin, 2005: 151-153). Bu tip genel olarak alp tipi şeklinde görülür (Kaplan, 1985: 14-68). Alp tipinin devamı olan tiplerden biri "veli tipi"dir. Türk İslam kültür ve medeniyetinin oluşmasında büyük rolü olan veliler, İslam dininin içerisinde yer alır ve bu değerler uğruna savaşır. Ülkelerin fethinde yer alan veliler, geniş halk kitlelerinin manevi

gücünü ve hayat felsefesini oluştururlar. Maddi iktidar sahipleri ile manevi iktidar sahipleri arasında işbirliği ve zıtlasma olabilir. Ama halkın genellikle manevi iktidar sahiplerini maddi iktidar sahiplerinden daha üstün görmesinin sebebi tesirlerinin devam etmesidir. Bundan dolayı "Sultan ve gazilerden çoğunun öldükten sonra unutulmalarına karşılık, Mevlâna, Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Velî ve Akşemseddin gibi velilere karşı gösterilen saygı ve inancın asırlar boyunca devam etmesi, bu bakımdan mânâlıdır." (Kaplan, 1985: 120).

Hacı Bektaş Velî romanında Hacı Bektaş Veli hem "yüceltilmiş tip" hem de yüceltilmiş tip içerisinde yer alan "veli tipi" şeklinde görülür. Bu bağlamda, Hacı Bektaş Veli sürekli olarak kendinden önce uğruna savaştığı değerleri ve kişileri düşünür. Kendi değerleri uğruna ailesinden ve hocasından ayrılması bunun en açık delilidir. Tipin diğer özelliği olan insanüstü güçleri olması, Hacı Bektaş Veli tipinde somutlaşır. Çocuk yaşta şeytanla girdiği mücadeleden galip çıkması bu anlamda önemlidir. Diğer taraftan "Artık belliydi ki, gayb âleminin gizli hazinelerindeki ilim ve marifetten küçük çocuğun kalbine yol vardı." (s. 34) ifadesi çocukluğundan itibaren farklı yaratılışa olduğunu gösterir. Daha sonra göstermiş olduğu kerametler de insanüstü özelliğini anlatır. Bu yönleriyle Hacı Bektaş Veli, yüceltilmiş tiptir. Ayrıca Hoca Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'yu Türkleştirme amacıyla gönderilmesi, veli tipi olduğunu gösterir. Mehmet Kaplan'ın ifade ettiği tesirinin devam etmesi romanın sonunda belirtilir.

Bektaşilik ve Hacı Bektaş Velî Romanı

Muhtemelen 14. yüzyılın başlarından itibaren Hacı Bektaş ile ilgili ananeler Sulucakarahöyük kaynaklı Rum abdalları ve onların müritleri arasında kuvvetlenerek Anadolu'ya ve daha sonra Balkanlara yayılır (Ocak, 2011: 122; Öz, 1995: 143; Melikoff, 1999: 180). Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen bu tarikat onun vefatından bir asır sonra Osmanlı Devleti içerisinde kuvvetlenir. Daha sonra Anadolu'yu aşarak Rumeli ve Arnavutluk'ta yayılır. Anadolu'ya Batınî şeyhleri tarafından getirilen Bektaşilik, sonradan Hurufilikle de karışarak yeni bir şekil alır. Devlete yardımcı olma özelliği de bulunan Bektaşiliğin asıl mühim tarafı, harp unsurunu tarikat içerisinde kullanmasıdır. Melâmilik, Nakşilik ve Sünnîliği de içerisine aldığından dolayı, Bektaşî zihniyeti dinî kayıtsızlık ve genişlik unsurlarına vakıf olur (Ülken, 2004: 311-312).

Hacı Bektaş Velî romanında Bektaşiliğin dünya görüşüne yer verildiği görülür. Bektaşiliğin ana sorunsalı insandır. Her şeyin insandan ve insan için olduğu düşüncesinin hâkim olduğu Bektaşilikte "Benim kabem insandır" sözü ön plana çıkar. Bundan dolayı insanın iyi olmasını savunur. Bektaşilik düşüncesi, savaşların, yıkımların ve dinsel çekişmelerin yoğun olduğu bir dönemde bireyselliği aşarak toplumsallığa yönelir (Öz, 1995: 138). Mezheplerin dinî birlik ve bütünlüğü fikrine atıfta bulunan romana göre, mezhep bölünme değil, töredir (s. 114) ve Bektaşilik din birliği çevresinde ve toplumsal bütünlük sağlanması noktasında bütün olguları kabul eder.

İran bilginlerince üretilen tasavvuf düşüncesi İslam'a yeni biçimler kazandırır. Tanrı'nın insandan ayrı bir şey olmadığını ve insanla birlik içinde olduğunu ifade eden tasavvuftan etkilenen Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da yayılan düşünceleri tüm insanlığa aittir. Ona göre, Tanrı hem insanın içinde hem insan için vardır ve tüm güzelliklerdedir (Öz, 1995: 139). İnsanları sevmenin ibadet olduğu fikrinden hareket edilir ve sevgi fikri, iyilik kavramıyla yan yana yürür (s. 130-131). Çünkü, "Gerçek olan iyiliktir, yokluk olan da kötülük. İyilik insanın içindedir, iş bunu anlayabilsin kul.. İşte o vakit kazanır..." (s. 131). Ayrıca ona göre, "Ölüm diye bir şey de yoktur! Gerçek ölüm sevdiklerinden ayrılmaktır." (s. 131). Bu görüş, Bektaşiliğin ve daha sonraki Yunus Emre felsefesinin "sevmek" kavramı etrafında şekillenen dünya görüşünün aynısıdır. Hacı Bektaş Velî romanına göre insanın değeri şu şekilde belirtilir:

"Hırcanın da imanı mürşidi sevindirmek. Kalbi her ayıbı örtmek, batını edebtir. Bir Bektaşî için insanın değeri şudur... Başında tac-ı devlet, alnında namaz-ı saat, kulağında Gülbak-i Muhammed, burnunda rayiha-î muhabbet, ağzında iman-ı şehadet, göğsünde Kur'an-ı hikmet, elinde dest-i velâ." (s. 132).

13. yüzyıl Anadolu'sunda halktan büyük ilgi ve destek gören Bektaşilik dinî, ekonomik, askerî ve sosyal alanda teşkilat kurar ve daha sora da Yeniçeri Ocağıyla ilişkili olarak varlığını yüzyıllar boyunca sürdürür (Mengi, 1999: 42; Köse, 2009: 195-208). Hacı Bektaş Velî romanında Hacı Bektaş Veli'nin hayatı ve sonrasıyla ilgili verilen bilgilerde Yeniçeri Ocağı üzerinde de durulur. Ayrıca Bektaşiliğin onun ölümünden sonra kuvvetlenmesine de atıflarda bulunulur:

"Hacı Bektâş Velî'nin sırlı destanı böylece sürmüş, başı sonu olmiyan zaman içinde, Bektaş Velî bu dünyada bir eyyam karar eden ululardan olmuştu. Sır gelip yine sır gitmişti, Tekbirlediği Yeniçeri ocağı yıllar sonra ruh bulmuş, güçlenmiş, cennet kapılarını kendilerini aşan Ulu Resûl'un emrini gerçekleştirmişti. İlim ve hak yolundan şaşmadıkçada yıkılmamıştı.. bu güzel teşekkür tarihinde Hacı Bektaş Velî her zaman mevcut olmuştu." (s. 132).

Genel bir tarifile insanın öldükten sonra insan ruhunun farklı bir kalıba girerek varlığını sürdürmesine "tenasüh" inancı denir. Farklı kalıba giriş, insan ruhuna girebildiği canlı ve cansız diğer varlıklara da girebilir. Temelini Hint ve Budizm dinlerinden alan bu görüş, İslamiyet'te yeri olmamasına rağmen genelde Heterodoks mezheplerde, özelde ise, Bektaşilikte bulunur (Ocak, 2010: 81-82). Tenasüh inancı Hacı Bektaş Veli'nin menkıbevi hayatında Hz. Ali çevresinde şekillenir. Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî adlı eserde şöyle bir menkıbe nakledilir:

"Lokman-ı Parende'nin hacdan dönüşünü kutlamak için gelen Horasan Erenleri, o zaman henüz çocuk yaşta bulunan Hacı Bektaş'ın kerametlerine bir türlü inanmazlar. Sebep olarak da onun henüz çocuk olduğu için böyle kerametler gösterebilecek seviyede olamayacağını öne sürerler. Bunun üzerine Hacı Bektaş aslında kendisinin Şah'ın yani Hz. Ali'nin sırrı olduğunu bildirmek zorunda kalır. Bu defa Horasan Erenleri, Hz. Ali'nin biri avucunun ortasında, diğeri alnında olmak üzere iki yeşil beni bulunduğunu, eğer gerçekten onun sırrı ise, bu nişanları göstermesini ihtar ederler. Hacı Bektaş derhal avucunu ve alnını açarak yeşil benleri gösterir. Bu durum karşısında

şaşkına dönen Horasan Erenleri, derhal tövbe edip bağışlanmasını dilerler.” (Ocak, 2010: 82).

Tenasüh inancının yanı sıra totemizm veya Şamanizm'in izlerini Bektaşilik içerisinde bulmak mümkündür. İslamiyet içerisinde bunun en önemli izleri ilk dervişlerin istedikleri zaman hayvan veya kuş şekline girmelerinde görülür. Bektaşiler eski Şamanist inancı tasavvuf içerisinde eritirler. 24 Oğuz boyunun sembol olarak kuşları kullanması buna örnektir. İlk Müslüman Türk dervişlerinin kuş şekline girdikleri görülür. Örneğin, Hoca Ahmed Yesevî “turna”, Hacı Bektaş Velî de “güvercin” donuna girer (Ögel, 1998: 29). Konumuzla ilgili olan Hacı Bektaş Velî rivayeti şöyledir:

“Hacı Bektaş Velî Anadolu'ya varınca, öyle anlaşılıyor ki yerli dervişler tarafından iyi karşılanmamış ve aralarında rekabet meydana gelmişti. Hacı Bektaş güvercin şeklinde Anadolu'ya gelince, Doğrul Baba adlı Anadolu'lu bir derviş de hemen “doğan donuna” girerek, güvercin şeklindeki Hacı Bektaş'ı yakalamak istemişti. Fakat Hacı Bektaş silkinerek “âdem donuna” girmiş ve insan olarak doğanın boğazından yakalamış ve nefesini kesmişti. Doğrul Baba tehlikeyi görünce Hacı Bektaş'a yalvarmış ve onun eteklerine yüz sürmüştü.” (Ögel, 1998: 30).

Hacı Bektaş Velî romanında Bektaşiliğin Şamanizm'den etkilenmesine bağlı olarak gelişen “don değiştirme” olgusuna yer verilir. Türk Mitolojisi müellifi Bahaeddin Ögel'in ifade ettiği Hacı Bektaş Velî'nin güvercin şekline girmesi, eserde, “Ben de duydum Bektaşın güvercin sureti onların kartal suretini yakalamış.. Rabbim istedikten sonra olmayacak şey yok kızım” (s. 92) ifadelerinden anlaşılır. Dervişlerin “Ma'na âleminden velâyetle” (Ögel, 1998: 29) şeklinde Şamanizmî tasavvuf içerisine yerleştirmeleri, Hacı Bektaş'ın güvercin donunda Anadolu'ya gelmesinde ve diğer dervişlerin kartal şekline girmelerinde gün yüzüne çıkar.

Hacı Bektaş Velî romanında Hacı Bektaş Velî, aynı kerameti çocukluğunda değil, Anadolu'ya gelince gösterir. Taptuk Emre'nin rüyasında gördüğü elin, Hacı Bektaş Velî'nin eli olduğunu anlaması ve sol avucunun yeşil olduğunu görmesi Ahmet Yaşar Ocak'ın ifade ettiği tenasüh inancına karşılık gelen “Hacı Bektaş Velî'nin sol avucunun tamamen yeşil olduğunu gören Emrenin korkusu artmış ve şaşkın şaşkın ona bakıyordu. Demek aradığı Sultanı Hacı Bektaş Hünkârdı.” (s. 114) ifadelerini romanda bulmak mümkündür.

Bektaşiliğin Anadolu'ya ve Balkanlara yayılması ve Türkmenleri yetiştirmesi romanda Taptuk Emre Dergâhı vesilesiyle yer alır. Hem dinî birlik düşüncesi hem de ileride Türkmenleri yetiştirmesi romanda belirtilir. “Ya kutlu Emre bize birliğinden başka birde himmetin olacak.. Bu ileride törelere bağlı Türkmenleri yetiştirmendir.” (s. 115) ifadeleri, Hacı Bektaş Velî öldükten sonra fikirlerinin devamını sağlaması açısından değerlendirilmelidir.

Bektaşiliğin romana göre üzerinde durduğu diğer önemli konu dil mevzuudur. Hacı Bektaş-ı Velî, yıllarca uğraşı sonunda mucizeli bir dil oluşturur ve halka kadar inerek sadeliğini kazanır (s. 130). Ona göre, “Öz dilini bilmeyen bir ulus yücelemez. Gerçek ilim, ibadet okumaktır. Okuyan zekâ ışıldar Râbbin

varlığını ispat eder. Bu elçimizinde emridir.” (s. 130). Kadına bakış noktasında da Bektaşiliğin İslami akidelere bağlı olduğu romandaki “Rabbimiz bizi kadın yarattı köle değil, bu çok açık bir dille kitabımızda izah edilir.” (s. 129) ifadesinden anlaşılır.

Hacı Bektaş Velî'nin Menkıbevi Hayatı ve Hacı Bektaş Velî Romanı

Hacı Bektaş Velî'nin ilk özelliği on iki İmam soyuna nispet edilmesidir. Babası İbrahim-i Sâni İmam Musa Kâzım neslindedir ve Horasan hükümdarıdır (Ocak, 2007: 177). İlk önce eğitim için Şeyh Lokman-ı Parend'e verilir, daha sonra Hoca Ahmed Yesevî'ye gönderilir (Köprülü, 1991: 50). Bu dönem Hacı Bektaş Velî romanında da aynı şekilde cereyan eder. Fuat Köprülü, Hoca Ahmed Yesevî yanında gösterilen kerametlerden bahseder. Ancak Hacı Bektaş Velî romanında bunlardan bahsedilmez. Fakat aynı kaynakta yer alan Hoca Ahmed Yesevî'nin dut ağacından bir dalı fırlatması ve Hacı Bektaş Velî'yi Anadolu'ya göndermesi romanda belirtilir.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya geldiği sıralarda birçok büyük mutasavvıf vardır. Buradaki Rum Erenleri onun gelişinden haberdar olurlarsa da buna pek sevinmezler (Ocak, 2007: 178). Bu durum Hacı Bektaş Velî romanında şöyle geçer:

“Artık Sulucakarahöyükte Rum erenlerinin vakti doluyordu. Bunu hisseden ve bu yüzden Bektaş kabul etmemekte inat eden erenler telaştıydı. Bu telaşın nedeni Acem kültürünün kaybolup Öz Türk kültürünün Ata ocağı Horasan'dan kopup Anadolu'ya doğru bir çığ gibi düşmesiydi. Bu da tamamlanınca dört kıtada at koşturacaklar fetih ruhunu ilahi nurla tamamlayacaklardı artık” (s. 95).

Hacı Bektaş'ın daveti üzerine bütün Rum Erenleri onun yanına geldikleri hâlde Rum erenleri arasında büyük nüfuz sahibi olan Emre davete icabet etmez. Sonra onun sol elindeki yeşil beni görür ve “taptuk” diyerek ona intisap eder (Köprülü, 1991: 259). Bu durumda Hacı Bektaş Velî romanında menkıbevi hayata uygun olarak anlatılır ve Yunus Emre'nin kilidinin Hacı Bektaş Veli tarafından Taptuk Emre'ye verilmesi de menkıbe ile romanın uygun olarak hareket ettiğini gösterir. Romanın devamında Moğol istilası vardır.

Tarihî Gerçeklik ve Hacı Bektaş Velî Romanı

Romana göre, bu dönemde Rum erenleri Anadolu'da birlik ve bütünlük sağlamaya çalışırken Moğol istilaları Anadolu'yu sarsmaktadır. Can dışında her şeyi talan eden Moğollar, gövde gösterisinden önce takviye kuvvetlerini bekletmektedirler. Anadolu'dakiler ise, bu felaketten nasıl kurtulacağını düşünmektedir. Ümitleri kalmayan halkın yarını, yeni Moğol “sürülerinin” gelmesine bağlıdır. İlk gelen Moğol askerleri, takviye kuvvetler gelmeden hareket etmeye çekinmektedirler. Moğollardan bazıları taarruz etmek istediğinden bütün emirlere riayet etmezler. Kendi isteklerini yapmak için Selçuklu beyinin kızını kaçırlar. Fakat kız, Selçuklu beyi Orhan sayesinde Moğolların elinden kurtulur. Moğolların hücumu hazırladıklarını duyan

Selçuklular, Osmanlılar ve bütün erenler birliğin korunmasına karar verirler. Ortaya atılan fikirlerden Hacı Bektaş Velî'nin fikirleri kabul edilir ve Moğollara ani bir baskın yapılır. Moğol tehlikesi bu dönemde savuşturulur, uğraş biter ve yıllarca Anadolu'yu titreten Moğol ordusunun karargâhı yok edilir. Artık Selçuklu Devleti içerisinde birlik sağlanır.

Resmî tarihte romanın geçtiği dönem birlik sağlandığı için Alaaddin Keykubad zamanına karşılık gelir. Bu dönemde Celaleddin Harzemşah'ın yenilmesiyle Selçuklular ve Moğollar komşu olurlar. Harzemşah ordusundan geriye kalanları da yanına alan Keykubad, Moğollarla anlaşma yapmak ister. Karakurum'daki Moğol hakanı Ögeday'a elçi gönderir, ancak hakan Selçukluların kendisine bağlanması şartıyla anlaşma yapacağını söyler. Dönemde Eyyubilerle yapılan bir savaş da olur. Moğol tehlikesine dikkat çeken Abbasi halifesi, araya girerek ittifak kurdurur. Elçilere verdiği ziyafet sırasında Keykubad zehirlenerek öldürülür (Çay, vd., 2003: 152).

"Alaaddin Keykubad zamanı, her yönden Selçuklular'ın en parlak dönemini oluşturur. Anadolu'daki Türk siyasi birliği tamamen gerçekleşmiş, devlet en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ülkenin dört bir yanında imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Uzak görüşlülüğü sayesinde Moğol tehlikesi onun zamanında atlatılmıştır. Ancak zamansız ölümü, Selçuklular ve İslâm dünyası için gerçek bir kayıp olmuştur." (Çay, vd., 2003: s. 152).

Alaaddin Keykubad döneminin tarihsel gerçekliği ve romanda yazılan tarihî bilgilerin birbiriyle tutarlı bir bütün oluşturması modernist tarih anlayışının gereğidir. Modernist tarihçilik, yeni veya post-modern tarihçilik gibi radikal bir özelliğe sahip değildir, ancak geleneksel tarihçiliğin daha gelişmiş bir analizini temsil eder. Bu tarihçilikte temel olarak, bütün sistem düşüncelerinde, fenomenlerde, kurumlarda, sanat geleneklerinde ve edebi metinlerde tarihsel bakış açısına uygunluk noktasında ısrar vardır. Başka bir deyişle, metinler veya fenomenler tarihten farklı değildir. Bu metinler, hem şekil hem içerik olarak belirgin olan zaman, yer ve tarihsel konumları ile tespit edilebilirler (Habib, 2008: 760). Hacı Bektaş Velî romanı resmî tarih ile roman arasındaki yakın ilişki üzerine kurulu olduğundan modernist tarih anlayışı çerçevesinde bina edilir.

Milliyetçilik bağlamında eserde tarih unsurunun okuyucuya verilmek istenmesinin nedeni, modern milliyetçiliğin kolektif kimlikle yan yana yürümesidir. Batılı araştırmacılardan Christopher S. Wilson, Türk Tarih Tezinin Türk toplumunun Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiğini kanıtlama amacı taşıdığını ifade ederken, Anthony Smith'in göçme, yerleşim miti veya buraya nasıl ve nereden geldik fikirlerine bağlı olarak, saha yaklaşımı çerçevesinde Osmanlı döneminden önceki dönemlere gidilerek Türk kimliğini açığa çıkarmak niyetinde olduğunu belirtir (Wilson, 2007: 83-84). Hacı Bektaş Velî'nin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesi Wilson'un Türk Tarih Tezi için belirttiği yerleşim miti teorisine karşılık gelir. Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'da birliği sağlamak için yaptıkları ve Türk milletinin üstünlüğünü vurgulaması tarihsel arka plan bağlamında "Türk Tarih Tezi"nin amaçlarını bünyesinde taşır.

Milliyetçilik ve Hacı Bektaş Velî Romanı

Milliyet konusuyla ilgili konulardan biri ırk meselesidir. Irk, Batı dillerinde bir hayvanın bazı organları ve dış görünüşü bakımından diğer hayvanlardan farklı olması şeklinde tanımlanır. Araştırmacılar, insanlar arasında hayvanlar gibi bir ırk fark var mıdır sorusuna cevap arasalar da, ırklar birbirleriyle sürekli ilişki içinde olduklarından saf ırk yoktur da denilebilir. 19. yüzyılda araştırmacıların üstün ırk nazariyesini tartıştıkları veya kabul ettikleri görülür (Arsal, 1972: 25-53). Türkçü-Turancı düşüncenin temelinde Türk milletinin kan üzerine inşa edilmesi yatsa da bazen kültürün de ön plana alındığına rastlanır. Irk mefhumu, üstünlük psikolojisi ile birlikte yürür. İlk önce daralan üstünlük zamanla genişler ve bir müddet sonra bütün ırklara üstünlük olarak ortaya çıkar. (Önen, 2005: 293-302).

Snyder, genelde pan-milliyetçi hareketlerde, özelde ise Pan-Turanist harekette, temel olan ırkın ya da halkın, insanlığın ayrıcalıklı bir ırkı ya da halkı olarak gösterilmesi olduğunu vurgular. Bu, bazı durumlarda diğer halklarla ya da ırklar ile eşitlik anlayışına bağlı olsa da, bazı durumlarda diğer halk ya da ırklardan üstünlük olarak ortaya çıkar. Irk ise, bu düşüncelerin temelinde yer alır. Ancak bu kavram her zaman "saf kan" anlayışına karşılık gelmez. Bazen öteki etnik grupların asimilasyonu bağlamında kapsayıcı bir anlayışı da içerisinde barındırır (Önen, 2005: 27). Hacı Bektaş Velî romanında ırk unsuru, bazen üstünlük anlayışıyla ön plana çıkar. Türk'ün büyük bir ırk olduğu, "Ve büyük bir ırk olduğumuzu böylece ispat etmeliyiz de eh artık bize izin" (s. 102) ifadeleriyle anlatılmaya çalışılır. Ayrıca, "ırk" kavramı karşıtıktan güç alır ve diğer ırklar kötü gösterilerek kendi farkını ortaya koymaya çalışır. Romanda da "Önlerine çıkan köyleri sık sık talan ederek barbar ruhlarını tatmin ediyorlardı. Köyler yer yer yanıp yıkılıyordu." (s. 117) Moğolların barbar olmalarına karşın, Türk'ün bunu yapmadığı sezdirilmeye çalışılarak karşıtıktan güç alan "ırk" kavramı çevresinde gelişen milliyetçilik anlayışına yer verilir. Ancak, romanda "millet" kavramı daha çok Türk-İslam şuuru çevresinde kendine yer bulur.

Hacı Bektaş Velî romanında ırk unsuru millet kavramına karşılık gelecek şekilde de kullanılır. Özellikle Türk-İslam şuurunun Hacı Bektaş Velî'de etkisini görmek mümkündür. Buna göre o, Hoca Ahmed Yesevî ışığını ırkına has büyüklükle götürmesi, ırk olarak Türklüğü, Hoca Ahmed Yesevî ismiyle de İslam'ı bir araya getirerek Türk-İslam şuurunu sembolize eder. Romana göre, bu şuurun bekçisi Hacı Bektaş Veli olup, ata ocağında, yani Orta Asya'da, yanan bu ateşi, Anadolu'da yakacağından Allah'tan yardım istediğini "Mevlâm bu dünya bekçiliğinde bana yardım et, ırkımın dertlerini hallet, onları birleştir yaratılmaya layık ulu ve büyük bir topluluk olmasına yardımcı ol." (s. 74), "Rabbim, sen onlara da genişlik ver bu yeni vatanımızda ırkımızı yücelt bir birlerine destek et." (s. 93), "Onlara gerçek yolu göster..öz be öz yaratılmaya layık olan Türklüğü yücelt ulu dinimizin koruyucusu kıl ebedileştir Rabbim." (s. 94) ifadeleriyle belirtir. Hatta bu uğurda şehit olan Aziz Mentеш, ırkının selameti için şehit olduğu için yüceltilir (s. 129).

Yahya Kemal'e göre, Eski şiir ve nesir doğrudan İran'a ve onun vasıtasıyla da Arap'a bağlıdır. Acem'in kâinatından, felsefesinden, bedî'inden ve ahlâkından ayrılmayan bir edebiyat döneminin kuvveti de zaafı da buradan gelir (Şenler, 1997: 42). Kopya ihtiyacı ne kadar uzun sürerse sürsün hüviyeti olan bir millet bu devreden çıkmaya mecburdur (Beyatlı, 2010: 141). Buna bağlı olarak, Arap ve Fars edebiyatı Türk edebiyatını belirli bir döneme kadar etkiler. Hacı Bektaş Velî romanında, Rum erenleri, Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelmesiyle Fars kültürünün son bulup, öz Türk kültürünün Anadolu'ya geleceğinden dolayı telaşadılar. Bu tamamlanınca Türkler, "dört kıtada at koşturacaklar fetih ruhunu ilahi nurla tamamlayacaklardı." (s. 95) ifadeleriyle, Yahya Kemal'in Arap ve Fars kültürünün Türk kültürüne etkisi ve kopya devresinin bitmesi arasında büyük bir ilişki vardır. Buna göre, Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelmesi Türk kültürünün yeniden vücuda geleceği ve kopya devresinin biteceği anlamına gelir ki, milliyetçiliğin "Millî Edebiyat" döneminde savunduğu "öz Türk kültürüne dönüş" fikri Hacı Bektaş Velî romanına bu minvalde dâhil olur.

Ziya Gökalp'a göre millet, "dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur." (Gökalp, 2004: 22). Buna ek olarak, tarih, dilek ve ırk birlikteliğini de eklemek gerekir (Soğukömeroğulları, 2010a: 84). Hacı Bektaş-ı Velî romanında Türk-İslam şuuru çevresinde millî ve dini birliktelik bağlamında "millet" mefhumunun işlendiği görülür. "İrk" unsuru ise, Türk ırkının üstünlüğü ve Moğolların "barbar" özelliğinin karşısına Türk'ün konulmasıyla anlatılır. Tarih unsuru, Horasan'dan Anadolu'ya geliş ve Selçuklu Devleti bağlamında sunulur. Dil unsuru ise, Hacı Bektaş Veli, yıllarca uğraşı sonunda mucizeli bir dil oluşturur ve halka kadar inerek sadeliğini kazanması (s. 130) ve "Öz dilini bilmeyen bir ulus yücelemez. Gerçek ilim, ibadet okumaktır. Okuyan zekâ ışıldar Râbbin varlığını ispat eder. Bu elçimizinde emridir." (s. 130) ifadelerinde belirtilir. Dilek unsuru ise, Hacı Bektaş Velî'nin ulusal birliği anlatan cümlelerinde ortaya çıkar. "Bak kadını bu ulusal birliğimiz için şartsa korkman yersizdir.. Ne oldu bu son günlerde sana?" (s. 106), "Ey erenler bu gördüklerimiz Rabbimin biz kulları vasıtasıyla yaptırdığı bir şekil imtihandı. Buna layık olup, milletçe birleşmemiz gerektir." (s. 110) ifadeleri bunun açık göstergesidir. Ayrıca romana göre, kendisinin vefatından sonra kurulan ve adını alan teşkilat, Türk birliğini bugüne kadar sağlayan kuruluşlardan biri olur (s. 132).

Bir kültürün fertlerinin benimsenmesi gereken kıymetleri, yani, idealleri ihtiva etmesinden dolayı, her milletin belirgin davranış temayülleri oluşur. Dolayısıyla davranış, "intibak" kavramı etrafında düşünüldüğünde toplumsal bir olgudur. Bu anlayış kişiden çıkıp millet etrafında genişletilince milletin karakteri ortaya çıkar (Güngör, 2003: 125-129). Hacı Bektaş Velî romanında Türk'ün genel özelliklerinden sadece bir tanesine değinilir. Bireyden millete dönüş, Türk'ün sabretmesi ve yok etmesi (s. 126) noktasında somutlaşır. Türk'ün genel özellikleri, Hacı Bektaş Veli ve tarih gibi unsurlar toplumsal hafıza içerisinde değerlendirilmelidir.

Toplumsal Hafıza ve Hacı Bektaş Velî Romanı

Toplumsal hafıza, kültür karşılığı olarak düşünülebilecek bir kavram olup kültür de medeniyet ile birlikte bir milletin o güne kadar oluşturmuş olduğu millî bilincin adıdır, denilebilir (Çıkla, 2004: 20). Bu noktadan bakıldığında canlı bir olgu olan kültürü, bilgi yığını olmaktan kurtaran edebiyat bilimidir. Edebiyat bilimiyle uğraşan kişi ise bir yığın kümesi olan kültürü tekrar irdeleyerek insanlığın hizmetine sunar (Safa, 1990: 11-12).

Toplumsal hafızanın içerisinde tarih bir milletin mirası olarak algılandığından çeşmeler, evler, türbeler, kitaplar gibi ürünler onun hakkında bize bilgi verirler (Kaplan, 2004: 52). Buna ek olarak, bir milletin yetiştirdiği mütefekkirler de toplumsal hafıza içerisinde değerlendirilmelidir (Soğukömeroğulları, 2010b: 170). Bunun yanı sıra toplumsal hafıza içerisinde kişilerin önemini değini veya gönderme bağlamında incelemek yerinde olacaktır. "Telmih veya gönderme, toplumsal hafızada yer edinen pek çok kişi tarafından bilinen eski zamanlarda olup bitmiş bazı olaylara, meşhur kişilere, durumlara, olgulara, inanış ve düşünüş biçimlerine, atasözlerine işaret etmek, bazı imalarla değinilerde ve dolaylı göndermelerde bulunmak şeklinde tanımlanabilir." (Çetin, 2004: 124). Metinlerarası göndermeler bağlamında düşünülen kişilere atflar halk hafızası yönüyle de ön plana çıkar. Öcal Oğuz, toplumsal hafıza kavramını "ortak bellek" olarak algılar ve Nasreddin Hoca, Temel gibi ortak hafızanın ürünü olan kişilerin "ortak bellek" ve "paylaşılan deneyim"i oluşturduğunu ifade eder (Oğuz, 2009: 87).

Telmih, gönderme veya ortak bellek kavramları etrafında Hacı Bektaş Veli kod olarak algılanır ve toplumsal hafıza içerisinde yer alır. Bu yönüyle dil ve din gibi milletin oluşma sürecinde yer alır. Özellikle Türk büyüklerinin roman gibi yazılı türlerle hatırlatılmaya çalışılması kültürel olguların milleti oluşturması ve tek tipleştirmeye karşılık pratik geliştirmesine yöneliktir. Edebi eserlerin toplumsal hafızaya etkisi Hacı Bektaş Velî'yi anlatan Hacı Bektaş Velî romanında izdüşümünü bulur.

Sonuç

Hacı Bektaş Velî romanında Hacı Bektaş-ı Velî'nin menkıbevi hayatı anlatılır. Gerçeklere sadık kalınarak yazılan eserde "tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı" kullanılır. Roman zaman olarak, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin Alaaddin Keykubad döneminde geçer. Mekân olarak daha çok açık mekânlar tercih edilir. İçerik açısından, Hacı Bektaş Veli yüceltilmiş tip bağlamında ele alınır ve onun yardımcıları da eserde geçer. Olayın gelişim eğrisinde ortadan başlanılarak romana geçildiği ve arayış yolculuğu kalıbına yer verildiği görülür. Çatışma unsuru, kişilikler arası, sosyal ve doğaüstü güçlerle çatışma olmak üzere üç şekilde cereyan eder. Roman tamamlanmış sonla bitse de, Hacı Bektaş Velî'nin ölümünden sonra etkilerinin devam etmesinden dolayı ucu açık sonla bittiği de düşünülebilir ve dinî metinlere bağlı metinlerarası ilişkiler bulunur. Eser, sade bir dille yazılmış olsa da, bazen eski Türkçe kelimelere yer verildiği görülür. Tür

olarak tarihî; şekil olarak çizgi romandır. Makalenin başlangıcında bunlar üzerinde durmamızdaki amaç, üzerinde daha önce çalışma yapılmayan bir romanı okuyucuya tanıtmaktır. Makaledeki asıl amacımız Bektaşilik, menkıbevi hayat, tip, tarih ve toplumsal hafıza içerisinde Hacı Bektaş Velî romanını incelemektir.

Bektaşilik tarikatının fikirlerinden insanın her şeyin merkezinde olması ve insanı sevmenin ibadet olduğu fikri Hacı Bektaş Velî romanına dâhil olan ilk Bektaşiliğe dair fikirlerdir. Bunun yanı sıra mezheplerin bölünme değil birlik getirmesi ve birliğin "din" birliği olması gerektiği üzerinde durulur. Hacı Bektaş Velî'nin etkilediği Yeniçeri Ocağının onun ölümünden sonra güçlendiği romanda vurgulanan unsurlardandır. Tenasüh inancının Hacı Bektaş Velî'de Hz. Ali dolayısıyla işlendiği görülür ve dil konusundaki hassasiyeti de mucizeli bir dil oluşturmasıyla ortaya çıkar. Romanda, kadının köle olarak yaratılmadığı da, Bektaşiliğin fikirleri arasında yer alır. Ayrıca Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatı ile romanda anlatılan hayatı arasında yakın bir ilişki vardır.

Romanın zaman olarak Moğol istilası dönemine rastlaması, onda tarihî gerçekliklerin de üzerinde durulması sorunsalını beraberinde getirir. Bu anlamda resmî tarih ile romanda geçen tarih arasında yakın bir ilişki olduğu ortaya çıktığından "modernist" tarih anlayışına yakındır. Hacı Bektaş Velî'nin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesi, "Türk Tarih Tezi"nin medeniyetin beşiğinin Orta Asya'da oluştuğuna ve Türk milletinin üstünlüğüne dair fikirleriyle yakından ilişkilidir.

Milliyetçilik olgusu, Hacı Bektaş Velî romanının bazı bölümlerinde Türk milletinin büyüklüğü ve Moğolların karşısına Türkleri koymasındaki karşıtlık çerçevesinde işlense de, genellikle Türk-İslam şuurundan temelini alır. Hoca Ahmed Yesevî'nin öğrencisi olarak Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, bir yandan İslam'ı anlatırken, diğer taraftan ırkının üstünlüğünü vurgular. Kültürel anlamda ise, Acem kültüründen Orta Asya'dan gelen Türk kültürüne dönüşü simgeler. Dil yönünden de, Türkçe konusundaki hassasiyetini belirten "mucizeli" bir dil oluşturur. Bu özelliklerin tamamını Ziya Gökalp'ın millet tanımı içerisinde bulmak mümkündür. Türk'ün karakteristik özelliklerinden olan önce sabredip sonra yok etmesi de romanda belirtilen hususlardandır. Ayrıca, kültür karşılığı olarak düşünülen "toplumsal hafıza" kavramı, kişilerin kod olarak kullanılmasına bağlı olarak da düşünülmelidir. Bu anlamda Hacı Bektaş Veli Nasreddin Hoca, Karacaoğlan gibi toplumsal kod işlevi görür ve milleti bir arada tutan unsurlar arasında yer alır.

Sonuç olarak, Hacı Bektaş Velî romanındaki Hacı Bektaş Velî'nin gerek Türk-İslam şuurunu işlemesi, gerek millî hassasiyetleri, gerek menkıbevi hayatı ile toplum içerisinde efsaneleşmesi, gerek Selçuklu Devleti döneminde halka Moğollara karşı bir refleks kazandırması, gerekse toplumsal hafıza içerisinde kültürel kod olarak yer edinmesi, onu toplumsal bir değer yapar ve edebî eserler vasıtasıyla da söz edilen bu özellikleri, model olarak bir sonraki nesle aktarılır.

Kaynakça

- Arsal, Sadri Maksudi. (1972). Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytaç, Gürsel. (2003). Genel Edebiyat Bilimi. İstanbul: Say Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal. (2010). Edebiyata Dair. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Çay, A. Halûk vd.. (2003). Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş. Ankara: Berikan Yayınları.
- Çetin, Nurullah. (2004). Şiir Çözümleme Yöntemi. Ankara: Öncü Kitap Yayınları.
- Çetin, Nurullah. (2005). Roman Çözümleme Yöntemi. Ankara: Öncü Kitap Yayınları.
- Çıkla, Selçuk. (2004). Kültür Değişmeleri Ve Servet-İ Fünûn Romanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (2004). Türkçüğün Esasları. İstanbul: Meb Yayınları.
- Günay, Doğan. (2003). Metin Bilgisi. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güngör, Erol. (2003). Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Habib, M.A.R. (2008). A History Of Literary Criticism And Theory. Malden, Oxford And Victoria: Blackwell Publishing.
- Kaplan, Mehmet. (2002). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1985). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (2004). Kültür Ve Dil. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kırdar, İsmet. (Tarihsiz). Hacı Bektaş Velî, İstanbul: Buluş Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1991). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köse, Metin Ziya. (2009). "Yeniçeri Ocağının Bektaşîleşmesi Süreci Ve Yeniçeri-Bektaşî İlişkisi". Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Dergisi. 49: 195-208.
- Macit, Muhsin. (2005). Gelenekten Geleceğe. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Mélikoff, Iréne. (1999). "14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya Ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları", Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova. Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia. Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova. Editör Elizabeth A. Zachariadou. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mengi, Mine. (1999). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Moran, Berna. (2004). Edebiyat Üzerine. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2007). Türk Sufiliğine Bakışlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2010). İslamın Macerası. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2011). Osmanlı Sufiliğine Bakışlar. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Oğuz, Öcal. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1998). Türk Mitolojisi I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Ölçer, Derya. (2006). Popüler Kültürel İmgeler Açısından, "Tarkan" Çizgi Romanı Üzerinde Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Abd., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Önen, Nizam. (2005). İki Turan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öz, Gülağ. (1995). İslamiyet Türkler Alevilik Bindörtü Yıllık Muhalefet. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Safa, Peyami. (1990). Sanat Edebiyat Tenkit. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Soğukömeroğulları, Mehmet. (2010a). Turancılık Fikrinin Türk Romanına Yansıması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soğukömeroğulları, Mehmet. (2010b). "Fuat Şükrü Dilbilen'in Şiirlerinde Toplumsal Hafıza", Karadeniz Araştırmaları,27: 161-179.
- Şenler, Yaşar. (1997). Kültür Ve Edebiyata Dair Görüşleriyle Yahya Kemal. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tekin, Mehmet. (2002). Roman Sanatı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya. (2004). Türk Tefekkürü Tarihi, İstanbul: Yky.
- Wilson, Christopher S.. (2007). "The Persistence Of Turkish Nation İn The Mausoleum Of Mustafa Kemal Atatürk". Nationalism And Global Area, (Edt. Mitchel Young, Eric Zuelow, Andreas Sturm), London And New York: Routledge Press, S. 82-103.